

Isten bolondsága és erőtlensége

TÓTH SÁRA

Töprengés az *Ádám almái* című filmről

1967-ben született. 1990-ben végzett az ELTE BTK angol–spanyol szakán. Doktori disszertációjának témája Northrop Frye volt. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetemen az angol és a vallástudomány szakon tanít. Legutóbbi írását 2009. 12. számunkban közzöltük.

¹Franz Kafka:
Az én cellám – az én váram. (Ford. Halasi Zoltán.) Európa, Budapest, 1989, 41.

„Az Isten bolondsága bölcsőbb az emberekénél” — olvasom az Újszövetségben, „és az Isten erőtelensége erősebb az emberekénél”. De ha ember vagyok, akkor egyetlen viszonyrendszerem emberi, az emberi ráció, az emberi kultúra alakította ki és örököltette rám. Az embervilág koordinátái között mihez tudok akkor viszonyítani? Ezen a szinten bölcsesség csak egyféle van, ami pedig ezzel szembeszáll, az bolondság. Erő egyféle van. Az erő az erő. Az erőtlenség ennek ellentéte. Kell lennie egy másik nézőpontnak, az isteninek, csak ebből a nézőpontból jelenthető ki, hogy az Isten bolondsága „csak” az emberi bölcsesség oldaláról bolondság. Az isteni szemszögből bölcsesség. És az erőtlenség ebből a szempontból erő. De megadathat-e nekem, hogy ebből a perspektívából lássam a világot? Ahogy Kafka mondta: „a világ csak arról a pontról nézve látható jónak, ahonnet megalkották”.¹

Képzelnék el, hogy van egy istenfélő, jámbor barátunk, becsületes, nagycsaládos ember, vallási kötelezettségeiről soha meg nem feledkezik. Immár felnőtt gyermekeit istenfélelemben nevelte fel. Aztán egyszer csak azt halljuk, hogy barátunk üzlete csődbe ment és mindenét elvesztette. Majd megtudjuk, hogy gyermekei családi találkozóra igyekeztek egy mikrobuszban, és egy tömegbalesetben mind szörnyethaltak. Közben kiderül, hogy míg nem voltak otthon, kirabolták és kifosztották a házákat. A következő hír úgy szól, hogy istenfélő barátunkat prosztatarákkal diagnosztizálták, nem sokkal utána pedig a felesége — aki nem bírta elviselni a csapásokat és a férje depresszióját — elhagyta.

Ki akar meglátogatni egy ilyen barátot? Beszélni szépen tudunk a szenvedésről, annak megváltó erejéről, de ekkora mértékű megfosztás ránk zuhan, fojtogat, elnémít, megszorogat. Szívünk mélyén tudjuk, nincsenek válaszaink. Mégis elmegyünk hozzá, mert rendes emberek vagyunk. Amolyan vallási kötelezettségből. Depresszió sújtotta, összeomlott férfit találunk. Kiábrándult, maradék erejével az Istent vádolja. Vele perel. Visszahőkölünk ettől a mélységtől. Ő beletaszított, mi bele sem merünk pillantani. Egyetlen fegyverünk maradt barátunk ellen. Mi kezdjük vádolni őt. — Bizonyára nem véletlenül történt. Titkos bűnt dédelgettél, barátom. Nem önzetlenül, hanem a jutalom reményében szolgáltad a Mindenhatót. Menj el pszichológushoz. Kezeltesd a depressziódat. Nem véletlenül lettél daganatos. Lehet itt valami nagyon mélyen eltemetett trauma. Satöbbi. — Ma-

gából kikelve, üvöltözve rúg ki barátunk a házából. Albérletéből, mert a házát már elárverezték. Öngyilkossággal fenyegetőzik.

Mégis, napok múltán, visszamegyünk. Megnézni, mire jutott. Mire jutott az Istennel. Ellenállhatatlanul vonz a személye, ha nem is tudatosan. Nem kevés forog kockán. Isten maga. Nem fogalmazzuk meg ezt így, de ha barátunk megtagadja őt, vége mindennek.

Üres albérletben találjuk. A lepukkant nappaliba árad a reggeli nap fénye. Barátunk ül, ül a kanapéján, sugárzik az arca. Rátűz a nap. De talán nem is a nap. Nagyon fura. Kicsit bárgyúnak tűnik. Vagy csak egyszerűen nem tudjuk szavakba önteni azt, ami körülveszi. Ami belőle árad. Mindenesetre különös, mély derűvel fogad. Elmondja, hogy elkezdett munkát keresni. Most pedig nem sokáig ér rá, mert kirándulni készül, hogy kiszellőztesse a fejét. De majd jöjjünk vissza csütörtökön, és vacsorázzunk együtt (bár csak alufőliába csomagolt sült krumplira tud meghívni). Hát mi történt veled, barátom? — bökjük ki. — Láttam Istent — mondja ő. — Nem tudom elmondani. De tudom, hogy ő jó. A világ is jó. Azóta öröm tölt el, bár nem múlt el a fájdalom. Gyertek. Nincs jobb étel a sültkrumplinál.

Embervilágunk koordinátái között barátunk nem igazán helyezhető el. Barátunk megbolondult. Teljesen hibbant. Ez a világ, a haláltáboraival, a háborúival, jó? Ennek a világnak a teremtője jó? Meg van váltva? Vajon mit látott barátunk?

Sokkoló egy ilyen baráttal, felebaráttal találkozni. Ivannak hívják, és ő a dán Anders Thomas Jensen 2005-ben bemutatott *Ádám almái* című filmjének főszereplője. Nálunk 2008-ban került a vászra, és néha még játsszák a művészmozik. Nehéz szabadulni tőle. Egyszerre vígjáték és példázat, teológiai szimbolika fekete humorral körítve.

Ivan falusi lelkész, aki börtöntölteleket rehabilitál eldugott kis gyülekezetében. Egy napon megérkezik hozzá Adam, az elvetemült skinhead, akinek első dolga, hogy a paplakban neki kiutalt puritán hálóban feltegye a falra Hitler arcképét. Ivan, a pap hisz a szeretetben, a szeretet erejében, bíz a változás lehetőségében. Úgy véli, mindenkinek kell az életben egy célkitűzés. Adam azt kapja feladatul, hogy a paplak kertjében álló almafát gondozza, és learatott gyümölcséből lepényt süssön. Azonban jönnek a kukacok és a hollók, és alig marad alma a fán. Adam kezét megégeti a rezsó. Ivan mindezt az ördög támadásának interpretálja. Adamot igencsak irritálja a pap Dosztojevskij bizonyos alakjaira emlékeztető szelíd, naivitása. Hát még, amikor kiderül, hogy a kisfia, akiről azt bizonygatta, hogy matekzseni, valójában tolókcsihoz kötött, nyáladzó nyomorék. Ugyanígy arról sem vesz tudomást Iván, hogy felesége öngyilkos lett, és arról sem, hogy gyermekkorában apja részéről súlyos abúzust szenvedett el ő is, a testvére is. Orvosa úgy magyarázza ezt, hogy Ivan nem volt képes feldolgozni az őt ért gyötrelmeket, ezért egy külön világot teremtett magának.

A kemény Adam harcba száll e szárnalmas önáltatás ellen. Ő lenne a realitás harcosa. A realitás jegyében elveri a papot, betöri az orrát. Avagy miért is harcol Adam? És ki ellen?

²Az *Elmondo* blogon Mattheo Guillaume (álnév) hivatkozik számomra sokat jelentő cikkében a film kapcsán az ortodox misztika e tapasztalatára: http://elmondo.blog.hu/2008/04/07/adam_almaj_1

Két nézőpont érvényesül a filmben, a „realitásé” és a hité. És hogy mennyire a „realitás” talaján áll a legtöbb magát hívőnek ismerő ember, bizonyítja az, hogy vallásos embereket és közösségeket megbotránkoztatott Ádám almáinak története. Ivant egyedül Adam szemével, száználmas önáltatónak tudták látni. A filmet pedig bántónak találták, a hívők kigúnyolásának. Pedig nem tesz mást ez a huszonegyedik századi Jób-parafraízis (Adam többször türelmetlenül felcsapja a szobájában elhelyezett Bibliát, s az mindig a Jób könyvének nyílik ki), mint a metafora sokkoló erejével tárja elénk, hogy a „reális” ember számára, az emberi bölcsesség talaján, a világ állapotának ismeretében a bibliai Jób istenélménye éppolyan bolondság, mint Ivan életszemlélete Adam szemében. Keresztény hitünk, az elvégzett megváltásba és a végző beteljesedésbe vetett hit nemkülönbön bolondság. A hit szempontja rögzíthetetlen, az Istenbe és az ő jóságába vetett bizalom a világból magából nem levezethető. A hívő (a szent bolond?) látja a teremtetlen fényt,² és ez egészen más színben tünteti fel a többi dolgot is.

A film sok nézője, beleértve vallásos nézőit, nem akart vagy nem tudott szempontot váltani. Megmaradt Adam eredeti kiindulópontján. Márpedig a film csodája éppen az, hogy Adam fokozatosan átáll. Talán éppen azért tör könyörtelenül a szent bolondra, mert az tudatlanul ellenállhatatlan vonzást gyakorol rá. Vagyis a film éppen a valóság mélyebb szintjére, a jó és a gonosz küzdelmének színterére helyezi magát. Adam a Jó ellen küzd, Ivan pedig minden erejével a Gonosz, az Adamban is lakozó gonosz ellen. S ez a gonosz éppen a reménytelen, sivár, Isten nélküli realitás kizárólagos nyomatásában mutatja meg ördögi arcát. Abban, hogy Adam éppen a Jób könyvében találja meg leggyilkosabb fegyverét, amikor nekiszegzezi a papnak, hogy Isten voltaképpen nem is jó, hanem gonosz (hiszen ő küldte Jóbra a Sátánt).

Végző soron Isten jóságáért küzd tehát Ivan, életre-halálra. És ilyen törekeny, ilyen erőtlén az Isten ereje. Ivanra bízza magát, és egy skinheadre. Kiteszi magát a kigúnyoltatásnak. Engedi, hogy jósága egy ember örült bizalmán álljék vagy bukjék. Krisztust kigúnyolták, csúfosan végezte. Volt és van, aki csak ezt látja. De nem látja az erőtlenségben rejülő erőt, és nem találkozik a „fokozhatatlan intimitású” feltámadással sem (Pilinszky). Ezt az intimitás villan fel az egyik utolsó jelenetben. A halálos betegségéből groteszk csoda révén meggyógyuló Ivant meglátogatja a kórházkertben Adam. Elviszi neki az elkészült almáslepenyt. Ivan feje fehér gézbe bugyolálva. Megtörik, esznek. Adam ott marad Ivannál, és segít a rehabilitáló szolgálatban. A teremtetlen fény beragyogja Adam világát, és más emberré lesz. Ahogyan Northrop Frye szerint a visszakapott javak, az új gyermekek, vagyis a *happy end* jelképes megfogalmazása annak a valaminek, amit Jób látott, és ami áldásosan hatott a körülötte élőkre, az őt követő nemzedékre.

Talán mégsem volt bolond Jób? Hiába tiltakozik a vallásos közeposztály, ez nem eldönthető. A szemétdomb közepén egy ember vakarássza magát. Vagy bolond, vagy lát valamit, amit mi nem látunk, és tud valamit, amit mi nem tudunk.